

Differentiëren

"Mensen worden niet met een label geboren. Het is voor ouders, om te beginnen, maar ook in de samenleving heel gewoon dat mensen verschillen. Als coach op het voetbalveld of als leraar in de klas, heb je gewoon te maken met grote verschillen tussen kinderen. De coach op het voetbalveld gaat daar spontaan mee om. Waarom doet de leraar dat niet? In school zijn verschillen blijkbaar een hindernis. De labels waar wij in school over spreken, zijn vrijwel altijd vanuit verlegenheid ontstaan. Verlegenheid is dat de school niet kan omgaan met de verschillen tussen jonge mensen. Die verschillen worden gecategoriseerd. En boven de categorie komt een label, bijvoorbeeld 'hoogbegaafd', 'zwakke leerling' of 'dyslectisch'. Dat is de terminologie waarmee de leraar vertrouwd is en waarmee alleen wordt geduid dat er grote verschillen zijn in ontwikkelingstempo en dat de kwaliteiten van individuele ontwikkeling verschillen". Aan het woord is Luc Stevens, directeur van NIVOZ. In deze bijdrage wordt een verbinding gelegd tussen zijn inzichten, die van Gerben Stolte, coördinator verdiepende fase en docent onderwijskunde en pedagogiek van PABO In Holland en die van Ruth Beltman, leerkracht basisonderwijs.

**Zonder
label**

Een goede relatie met je leerlingen is de basis

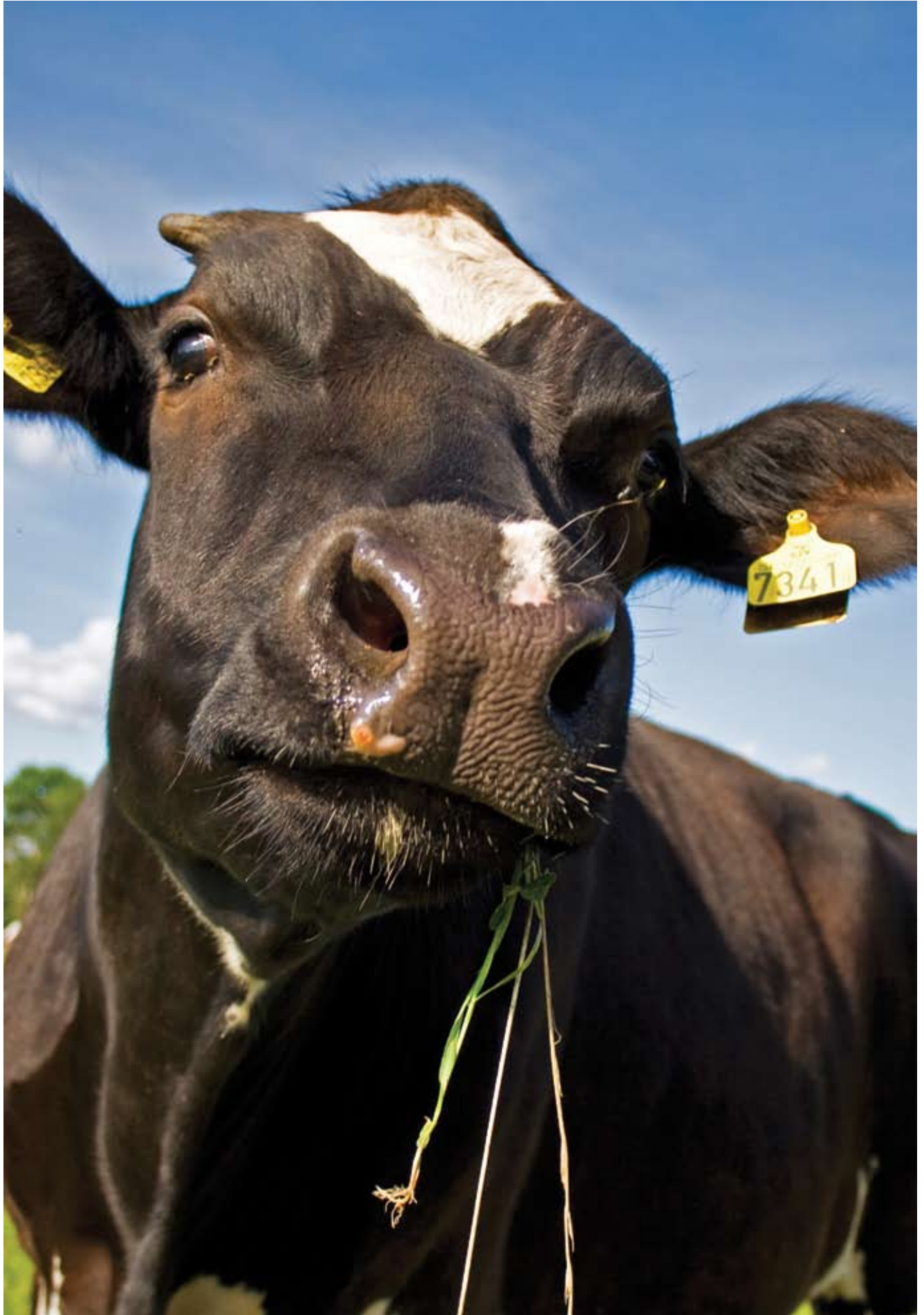
"De eerste taak van een leraar is om een goede match te vinden tussen aan de ene kant wat de school te bieden heeft en aan de andere kant de ontwikkeling van de leerling. Dus een match tussen aanbod en de cognitieve status van een kind en de motivatie van dat moment. Daarvoor is in elk geval een goede relatie nodig. Een relatie met een responsief karakter, die verwijst naar een grondhouding van leraren. Kenmerk van een dergelijke grondhouding is in de eerste plaats openheid. Dat kun je vertalen als nieuwsgierigheid, leergierigheid. Ik wil jou leren kennen. Daarmee laat je al weten dat je erkent dat hij of zij iemand is, voor zichzelf en van zichzelf. En als de ander die erkenning ontvangt, dan zal die persoon zich toewenden en zal er een gesprek ontstaan. Dat is de basis.

In het NRC van 25 september staat een proefschrift beschreven over de problemen van de beginnende leraar in het VO en hoe je die problemen het beste kunt tackelen. Welke leraren hebben problemen? De leraren geen relatie met de leerlingen aangaan. Leraren die een relatie met de leerlingen aangaan, althans dat echt proberen, redden het.

Dit onderzoek bevestigt wat iedereen weet, namelijk dat het een fabel is dat je heel streng moet zijn en veel straf moet geven, om leerlingen te motiveren voor leren".

vrijdag 25 september 2009 door de redactie van onderwijsblog NRC Handelsblad:

De relatie tussen leerlingen en docent wordt in de eerste lessen bepaald, ontdekte de Utrechtse promovendus Tim Mainhard. Daarna blijft de band stabiel goed, of slecht. Dat is meteen ook positief nieuws. Want wie vanaf het begin goed met zijn klas kan omgaan, hoeft zich om de relatie met de groep geen zorgen meer te maken. Eén keer uit je slof schieten is dan niet zo erg. De conclusies van Tim Mainhard gaan in tegen de geldende maatstaven in onderwijsland. Veel mensen gaan er volgens de onderwijskundige van uit dat na een maand of drie pas duidelijk wordt hoe de verhouding tussen de leraar en zijn leerlingen is. Een goede relatie met je klas opbouwen, doe je volgens de onderzoeker vanaf het begin. Leraren moeten zorgen dat ze dicht bij hun leerlingen staan en tegelijkertijd controle over hen houden. Dan presteren scholieren het best.

Ruth Beltman: “Het is voor mij belangrijk om vanaf de eerste week meteen een goede band te hebben met mijn leerlingen. Daarom gaan we ook aan het begin van het schooljaar op kamp en niet aan het eind. Als er een goede band is, kunnen we samen het schooljaar in. Ook tijdens het jaar probeer ik aandacht te besteden aan de band met elkaar. Als er bijvoorbeeld ruzie is in de klas, praten we daar meteen

over. Niet nadat de school uit is. Ik vertel dat kinderen bij elkaar in de klas zitten omdat ze ongeveer dezelfde geboortedatum hebben en dat ze het met elkaar moeten doen. Dan merk ik dat kinderen kunnen accepteren dat iedereen verschillend is en dat iedereen zijn best doet om het samen te maken”.

Stevens: “Het lastige is dat je dit niet zomaar aan jonge mensen kunt toedichten, omdat velen nog zo aan zichzelf gebonden zijn. Het vraagt een zekere distantie ten opzichte van jezelf. En daarbij moet een opleiding helpen. De opleiding moet jou helpen om jezelf beter te leren kennen, zodat je wat afstand kan nemen van jezelf en interesse krijgt in andere mensen. Eigenlijk is de opdracht voor de PABO: zorgen dat de studenten zelfbewust worden. Er flinke mensen van maken, met een goed gevoel voor verantwoordelijkheid. Rekenen komt voor mij later. Dat moet ook, maar later. Eerst gaat het om sterke mensen. Het gaat niet om het aanleren van technieken, maar om het ontwikkelen van persoonlijkheden. Naarmate de persoonlijkheid minder aanwezig is, gaat hij meer om dingen vragen zoals: technieken, tips, regels en ontstaat de houding van: ‘zeg het mij maar.’ Dat is niet de bedoeling. Onderwijs is een te grote verantwoordelijkheid”.

Gerben Stolte: “Vanaf het begin van de opleiding vragen we studenten hun drijfveren in kaart te brengen. Bijvoorbeeld door het schrijven van een CV met beslismomenten. Hierin omschrijft een student hoe hij is gekomen tot de keuzes die hij tot nu toe heeft gemaakt. Waarom wil je leerkracht basisonderwijs worden, wat is je missie en visie als het gaat om onderwijs? Gedurende de

gehele opleiding vragen we studenten hierop te reflecteren. Blijvend bezinnen op wie je bent en waar je voor staat”.

Differentiatie is een gevolg van ons onderwijssysteem

Stevens: “Het onderwijs is over het algemeen een selectiesysteem en heeft niets te maken met erkenning van individuele verschillen. Die maken we liefst zo klein mogelijk, want dan kunnen we de klas als geheel naar de eindtermen door laten gaan en dezelfde prestatie op hetzelfde moment laten leveren. Dat is een industrieel productiesysteem. Gevolg hiervan is de ontkoppeling van inspanning en resultaat. Dit heeft direct met differentiatie te maken.

Het verband tussen inspanning en resultaat is een sterk psychologisch verband. Als jij je inzet en je hebt resultaat, zie je jezelf bevestigd in je inspanningen en zul je je ook inspannen bij een volgende poging. Als jij inzet en resultaat niet gekoppeld ziet, dan leg je de pen neer. Wanneer zie je inspanning en resultaat niet gekoppeld? Wanneer je alles al begrepen hebt. Die leerlingen hoeven heel weinig te doen en halen zo een acht of negen, of een goed, of een pluim. En voor de kinderen die het programma niet kunnen volgen, zoals de kinderen voor wie het tempo te hoog is, of de klassikale

instructie te snel is, geldt dat ze zich wel kunnen inspannen, maar het resultaat toch altijd achterblijft bij de verwachtingen. Voor deze problemen is differentiatie in het leven geroepen. Nogmaals: differentiatie is eigenlijk een woord wat we uit verlegenheid gevonden hebben. Gevolg is dat onderlinge vergelijking ontstaat. De vergelijkende beoordeling is één van de basisprincipes van ons onderwijs.

Dat doet de prestatiemotivatie schaden. Haal je dat weg, en beoordeel je op inzet en prestatie, heb je gedaan wat je kon, dan worden prestaties beter en de motivatie ook. Zo simpel is het”.

Gerben: “Op schoolniveau, maar zeker ook op het niveau van de klas, is het van belang een klimaat te scheppen, waarin het vanzelfsprekend is dat iedereen verschillend is. Volgens mij is stap één, om in je onderwijs uit te stralen: ‘Verschillen zijn er en dat is goed’ Als je dat als uitgangspunt neemt, dan is het normaal dat kinderen die het met rekenen moeilijk hebben, aan de instructietafel komen zitten voor extra hulp. Dat is heel anders dan wanneer je de klas indeelt in langzame en snelle kinderen. Dus een label opplakt waarmee ze de rest van hun schoolcarrière doorlopen. Het gaat hier om je grondhouding en je communicatie hierover naar je leerlingen toe”.

Ruth: “Ik vind het goed dat heel verschillende kinderen bij elkaar in de klas zitten. Dan kunnen ze van elkaar leren. Dat merk ik in de praktijk. Ik geef het vorm door te werken met contracten. Op het contract staat welke taken een kind doet. Dat is aangepast aan het niveau van het kind. Vaak werken kinderen in verschillende boeken. In het begin werkte ik

nog met groepje blauw, groepje groen en groepje paars. De laatste jaren doe ik dat niet meer. Ik heb vier verschillende rekengroepen voor instructies en dan nodig ik de kinderen met een bepaald rekenboek uit om even te komen zitten. Ik heb nooit gemerkt dat iemand zei: Jij kunt niet zo goed rekenen. De kinderen vinden het gewoon. Ik denk dat het komt doordat ik daar heel bewust mee bezig ben en ik daar met de kinderen over praat”.

Stevens: “Uit motivatieonderzoek blijkt dat leraren die didactisch niet uitdrukkelijk differentiëren, op betere motivatie en betere resultaten kunnen rekenen dan leraren die echt differentiëren. Wat is het geval? In het eerste geval worden alle kinderen als normaal beschouwd. Iedereen doet mee, het is één groep, je bent onderdeel van de groep, je hoort erbij. In het andere geval, dus bij differentiatie in je kleine groepje, hoor je niet bij die andere groep”.

Gerben: “De algemene houding van studenten ten opzichte van differentiëren is positief. Je wilt als leerkracht tegemoet komen aan dat wat de kinderen kunnen. Het zou vreemd zijn als dat niet zo was. Ze zien differentiatie als iets wat bij het vak hoort, maar wordt soms ook wel als complex ervaren. Zeker als je werkt in een situatie waarin je veel of grote verschillen hebt. Wat ze complex vinden is ten eerste: ‘Hoe krijg ik zicht op de verschillen in de groep?’ Ten tweede: ‘Hoe verwerk ik de verschillen in mijn aanpak?’ En tenslotte: ‘Hoe ga ik om met gedragsproblematiek binnen basisschoolklas waarin al veel andere verschillen zijn?’”

Stevens: “Differentiëren is het gevolg van een denkfout, namelijk: ontwikkeling gedraagt zich niet zoals onze school voorspelt. Daarom kun je een kind niet het leerstofjaarklassensysteem laten doorlopen. Dat is gewoon zo. Eén van de belangrijkste bottlenecks in ons systeem is de factor tijd. Dat geldt eigenlijk voor alle soorten onderwijs, tijd. In ons systeem is tijd een onafhankelijk variabele. Dat betekent: tijd is een zelfstandige en kinderen moeten zich voegen naar de tijd die hen is voorgeschreven. Maar ik heb voor mijn ontwikkeling mijn eigen tijd nodig. Bijvoorbeeld voor het leren van rekenen met breuken. Sommigen hebben helemaal geen tijd nodig, die hebben het al begrepen, en anderen begrijpen het pas na anderhalf jaar. Dus veel meer tijd en vaak ook een andere weg. Daar is tijd een afhankelijke variabele. Je laat de tijd afhangen van de behoefte van de leerlingen. In die context kun je individuele behoeften honoreren. Zolang je tijd als onafhankelijke variabele handhaaft, kun je individuele verschillen niet hanteren. Dan wordt het complex voor leraren”.

Differentiëren en labelen

Stevens: “Met differentiatie ligt stigmatisering op de loer. Een leerling die niet goed kan lezen wordt gelabeld als ‘slechte lezer’, met een selffulfilling prophecy tot gevolg. Het kind blijft slecht lezen, omdat jij dat van hem of haar verwacht. Labeling, bijvoorbeeld: ‘dyslectisch’, is een gevolg van complexe processen, die met elkaar werken. Ouders gaan hun kind niet spontaan labelen. Die zeggen: Ik heb een onrustig kind. Ik heb een voorbeeld van een moeder: De moeder van

Arend. Deze moeder vertelde mij dat ze eens op straat liep en Arend, van een paar maanden, zo uit de kinderwagen viel, omdat hij zo onrustig was. Die moeder beschouwde dat als de werkelijkheid en haar opgave. Ze heeft Arend prachtig opgevoed. Later, toen de samenleving, of de school, er zich mee bemoeide, werd Arend een behoorlijk hersenbeschadigd kind met ernstige leerproblemen genoemd. Dus zolang de school zich er niet mee bemoeit, zijn er geen labels”.

Gerben: “Toen jij in groep acht zat, wist je ook heel goed wie wel en niet goed presteerden in bepaalde vakken. Dat hoort bij het leven. Dus je moet er geen doel van maken om alle verschillen die er zijn te willen verdoezelen. Je bent niet gelijk, maar we zijn wel gelijkwaardig. Hoe kun je met differentiatie niet direct stigmatiseren? Binnen de opleiding nodigen we studenten uit om daar heel goed over na te denken en een eigen visie te vormen. Op basis daarvan voeren studenten groeps gesprekken over dit onderwerp in de sociale vormingslessen op hun praktijkschool”.

Ruth: “Ik ben voorzichtig met labels, omdat ze mij niets zeggen. Het maakt mij niet uit of een leerling autistisch is. Ik moet eerlijk bekennen dat ik ook niet erg thuis ben in al die labels. Ik moet kijken naar wat die leerling nodig heeft. Dat is voor mij belangrijk. Ik ga gewoon met die leerling en met de ouders in gesprek. Dan weet ik bijvoorbeeld dat samenwerken voor een kind moeilijk is en kan ik aan de slag gaan om hem of haar dat in stapjes te leren”.

Stevens: “Het NIVOZ doet onderzoek naar scholen met een nieuwe praktijk, progressieve scholen genoemd. In deze scholen wordt het traditionele leerstofjaarklassensysteem

verlaten en ontstaat een nieuwe praktijk. Deze is weliswaar zeer divers, maar er zijn gemeenschappelijke kenmerken. Leerlingen krijgen ruimte voor keuze van werk en tijdsbesteding, ruimte zichzelf te sturen en eigen verantwoordelijkheid te nemen. Er ontstaan individuele leerlijnen. Leraren verlaten het principe van de frontale instructie, richten zich sterker op het leerproces van de leerling en begeleiden dit. Vanuit de betrokken scholen worden minder gedrags- en motivatieproblemen gerapporteerd. Zoals we het doen in progressieve scholen is labelen niet meer relevant. Maar het blijft wel goed om voor de hele grote verschillen een naam te hebben, en dus ook kennis. Op school moet je bijvoorbeeld weten: met dit kind kan ik geen relatie aangaan. Het is goed om dat te labelen, want daar kan ik dan mijn handelen op oriënteren. Dus je hebt wel categorisering nodig. Niet om te selecteren en medicatie te geven, maar om ermee om te kunnen gaan”.

Onderwijs vraagt zelfbewuste leerkrachten

Stevens: “Begrijp me goed, speciaal onderwijs blijft noodzakelijk voor de hele grote verschillen. Houd speciale voorzieningen bij de hand, want die heb je hard nodig. Maar realiseer je wat je doet. Stuur kinderen niet zomaar weg.

Dus niet: Ik heb last van hem, dus hij moet weg. Nee, de vraag is: Wat kun jij voor dat kind betekenen? Zo komen we weer uit bij het zelfbewustzijn van leerkrachten. Van afstand objectief kunnen kijken naar je eigen emotie en ongemak. En vervolgens handel je vanuit je grondhouding en vakbekwaamheid: Verschillen zijn goed. Ik ben verantwoordelijk. Ik luister naar mijn leerlingen. Ze mogen van mij vragen wat ik kan, en dan zal ik dat ook laten zien”.

Ruth: “Ik wil heel graag goed gemotiveerde leerlingen. Daarom vind ik het belangrijk dat je gewoon goed naar kinderen luistert. “Wat wil jij?” Daarbij ben ik ervan overtuigd dat een kind een rekenles of taalles ook heel leuk vindt en dat ook wil leren. Ik probeer in te spelen op wat op dat moment speelt. Ik heb leerlingen in de klas die moeite hebben met leren en zich vasthouden aan het dagprogramma. Als ik afwijk van mijn dagprogramma voor de inbreng van leerlingen, leg ik die leerlingen uit hoe het zit en maak een afspraak over een ander moment voor de rekenles. En dan houd ik me eraan, want je kunt niet blijven schuiven. Kinderen begrijpen echt wel dat ze na, bijvoorbeeld een verdieping in treinen toch nog moeten rekenen.

Dat vraagt van mij, als leerkracht, dat ik accepteer dat ik niet van elk moment van de dag weet wat ik ga doen. Natuurlijk heb ik wel een programma, ook omdat leerlingen daaraan houvast hebben. Maar je moet het ook los kunnen laten. Wel moet ik als leerkracht weten: Wat wilde ik de kinderen deze

week leren? Wat moeten ze weten? Wat vind ik minder van belang? Dan kan een bepaalde les uit de taalmethode minder belangrijk zijn voor deze week. Ik maak bewuste keuzen. Ik wil natuurlijk ook dat de kinderen de eindtermen halen”.

Ingrid van Reede van Oudtshoorn in gesprek met:

Luc Stevens, directeur van NIVOZ

Gerben Stolte, coördinator verdiepende fase en docent onderwijskunde en pedagogiek, Hogeschool In Holland

Ruth Beltman, leerkracht basisonderwijs

Ingrid van Reede van Oudtshoorn
ingridvanreede@xs4all.nl